

<https://doi.org/10.31743/ppe.17076>

Agnieszka Witoń

Stan finansów osobistych Polaków przed i w trakcie pandemii COVID-19 – na podstawie wybranych wskaźników

The State of Personal Finance of Poles Before and During COVID-19
Pandemics – Based on Selected Indicators

Wprowadzenie

Dynamiczne zmiany zachodzące obecnie w otoczeniu społeczno-gospodarczym, zarówno w Polsce, jak i na całym świecie, wpływają na proces zarządzania finansami osobistymi przez jednostki i gospodarstwa domowe. Dostosowanie się do tych szybko zmieniających się warunków wymaga niekiedy zmian w nawykach związanych z wydatkami, oszczędzaniem czy inwestowaniem, a także przedefiniowania postawionych wcześniej celów związanych z finansami osobistymi. Zwłaszcza ostatnie lata obfitują w wydarzenia, które diametralnie wpływają na sytuację gospodarczą i stan finansów publicznych, wyniki przedsiębiorstw i sytuację finansową gospodarstw domowych. Przede wszystkim pandemia COVID-19, następnie agresja Rosji na Ukrainę i wysoka inflacja stały się dla gospodarstw domowych testem odporności i elastyczności.

Celem niniejszego opracowania jest diagnoza stanu finansów osobistych polskich gospodarstw domowych w okresie 2010–2021 oraz ocena efektywności zarządzania nimi. W przypadku kilku wskaźników (w miarę dostępności danych) horyzont czasowy analizy obejmuje również rok 2022. Wnioski dotyczące stanu finansów gospodarstw domowych skupiają się głównie na okresie pandemii COVID-19. Efektywność zarządzania finansami osobistymi zostanie oceniona wielowymiarowo, z wykorzystaniem wskaźników cząstkowych i wskaźnika syntetycznego.

1. Zarządzanie finansami osobistymi i pomiar ich efektywności

Punktem wyjścia dla analizy efektywności finansów osobistych jest klasyczna koncepcja efektywności, czyli relacji efektów do nakładów. Jednak w przypadku zarządzania finansami osobistymi niekoniecznie można ograniczyć się do jednej interpretacji pożądaných efektów, jednego celu, dla zrealizowania którego wykorzystuje się określone nakłady, a więc mierzonych efektów może być wiele. Zarządzanie finansami osobistymi obejmuje zespół procesów i działań.

Powtarzając za Billingsleyem i współautorami (2016), proces zarządzania finansami osobistymi obejmuje zdefiniowanie celów finansowych, zbudowanie planów i strategii finansowej, wdrożenie tych planów i strategii, cykliczne budowanie budżetów domowych do monitorowania postępów, użycie zestawień finansowych, w tym budżetu, do ewaluacji wyników planów oraz podjęcie czynności korygujących, ponowne zdefiniowanie celów i planów uwzględniających okoliczności zmian (Billingsley, Gitman, Joehnk, 2016).

W ramach procesu zarządzania finansami osobistymi można wymienić następujące działania (Zdanowska, 2011):

- planowanie finansowe;
- sporządzanie raportów i bilansów finansowych, takich jak budżet domowy;
- zarządzanie wydatkami;
- zarządzanie zakupami;
- zarządzanie kartami kredytowymi;
- zarządzanie kredytami i pożyczkami;
- zarządzanie inwestycjami;
- zarządzanie podatkami;
- zarządzanie ubezpieczeniami.

Każde z wymienionych działań mogłoby być przedmiotem osobnej analizy efektywności, np. efektywność inwestowania, efektywność zakupów itd. W związku z tym, kompleksowa analiza efektywności finansów osobistych powinna uwzględniać różnorodne aspekty. Posługując się klasyfikacją zaproponowaną przez Bielskiego, można wymienić następujące wymiary analizy efektywności finansów osobistych (Bielski, 1997):

- wymiar ekonomiczny – jest to najbardziej tradycyjne ujęcie, badające relację między efektami a nakładami; w ramach wymiaru ekonomicznego analizowana jest sytuacja finansowa danego gospodarstwa domowego;
- wymiar prakseologiczny – ocena efektywności dokonywana jest z punktu widzenia zaplanowanych i zrealizowanych celów; skuteczne zarządzanie

finansami oznaczać będzie wykorzystanie ich w taki sposób, aby cele gospodarstwa domowego zostały zrealizowane;

- wymiar behawioralny – bada poziom zadowolenia ze swojej sytuacji finansowej oraz zaspokojenia potrzeb członków gospodarstwa domowego;
- wymiar społeczny – uwzględnia relację gospodarstwa domowego z otoczeniem; efektywność będzie tu łączyć się ze stosunkami międzyludzkimi o lepszej jakości, większym zaufaniem społecznym;
- wymiar systemowy – bierze pod uwagę funkcjonowanie gospodarstwa domowego w systemie gospodarczym; bada zdolność gospodarstwa domowego do adaptacji, pokonywania niepewności występujących w gospodarce, zdolność do długoterminowego przetrwania i rozwoju.

Koncepcję tę podjęła również Zdanowska (2011). W ramach wymiaru ekonomicznego wskazuje ona na trzy kryteria efektywności zarządzania finansami osobistymi: rentowność, produktywność/wydajność, zyskowność. Do pomiaru rentowności zaproponowała następujące wskaźniki: wysokość wydatków, wysokość wydatków na osobę, stosunek wydatków do dochodu, stosunek wydatków stałych do wydatków ogółem, wielkość zadłużenia, stosunek zadłużenia do wartości majątku, stosunek zadłużeń miesięcznych do dochodu miesięcznego. Kryterium produktywności/wydajności dotyczą wskaźniki: wysokość dochodu, wysokość dochodu na osobę, wysokość oszczędności, wysokość oszczędności na osobę. Z kolei kryterium zyskowności wiąże się ze wskaźnikiem wzrostu wartości majątku.

W ramach wymiaru prakseologicznego Zdanowska (2011) wskazała na jedno kryterium – realizację założonych celów ekonomicznych, co może być mierzone stopniem realizacji celów finansowych, wysokością wydatków na realizację celów finansowych czy wysokością kosztów realizacji celów finansowych.

Wymiar behawioralny reprezentują dwa kryteria: morale (wskaźniki: poczucie bezpieczeństwa, satysfakcja finansowa poszczególnych członków gospodarstwa domowego) oraz atmosfera (wskaźniki: stosunki międzyludzkie, ilość konfliktów na tle finansowym, zachowanie członków gospodarstwa domowego zgodne z przyjętymi celami finansowymi).

Wymiar społeczny w tej koncepcji obejmuje kryteria: odbiór zewnętrzny i wsparcie z zewnątrz. Odbiór zewnętrzny może być powiązany ze wskaźnikami takimi jak: powszechne zaufanie do członków gospodarstwa domowego, regulowanie zobowiązań finansowych w terminie, udzielanie pomocy finansowej osobom w potrzebie, wielkość wydatków na ekologię. Z kolei wsparcie z zewnątrz łączy się ze wskaźnikami: zależności finansowej, wielkości zasiłków, stypendiów socjalnych itp., wielkości pożyczek od rodziny i znajomych.

Ostatni z wymiarów analizy – wymiar systemowy – obejmuje trzy kryteria: rozwoju, adaptacji i przetrwania. Wskaźnikami powiązаныmi z kryterium rozwoju są: wartość inwestycji, liczba członków gospodarstwa domowego podnoszących swoje kwalifikacje, wartość wydatków na edukację/rozwój członków gospodarstwa domowego. Kryterium adaptacji może wykorzystywać wskaźniki obniżenia wydatków zmiennych, obniżenia wydatków stałych, zakupu nowej technologii w celu zmniejszania wydatków, wysokość funduszy „na czarną godzinę”. Ostatnie z kryteriów – kryterium przetrwania – powiązane jest ze wskaźnikami: bilansu finansowego gospodarstw domowych, stopnia podatności na ubóstwo, stopnia niewypłacalności, bankructwa. Warto dodać, że wszystkie z wymienionych wskaźników Zdanowska (2011) określiła jako przykładowe, a więc nie stanowią zamkniętego katalogu.

2. Aspekty metodyczne

W niniejszym artykule wybrano wskaźniki reprezentujące poszczególne wymiary analizy efektywności finansów osobistych i oceniono ich zmiany w odniesieniu do polskich gospodarstw domowych w przeciągu ostatniej dekady (w latach 2010–2021). Następnie, w celu syntetycznej oceny badanego zjawiska, stworzono kompleksowy wskaźnik efektywnego zarządzania finansami osobistymi.

Syntetyczny wskaźnik skonstruowano, uwzględniając 10 wskaźników częściowych (zob. tabela, s. 140). Odnoszą się one do różnych wymiarów analizy efektywności zarządzania finansami osobistymi: ekonomicznego, behawioralnego, systemowego i społecznego. W niniejszym opracowaniu pominięto wymiar prakseologiczny ze względu na małą spójność kategorii celów finansowych w ujęciu zagregowanym (różne cele finansowe różnych gospodarstw domowych utrudniają wykorzystanie ujednoczonego wskaźnika). Wymiar ekonomiczny reprezentują wskaźniki częściowe nr 1, 2, 3, 6: zadłużenie gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego, oszczędności gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego, wydatki gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego, majątek gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego. Wskaźniki te korespondują z przykładowymi wskaźnikami podanymi przez Zdanowską (2011), odnoszącymi się do kryterium rentowności, produktywności i zyskowności.

Wymiar behawioralny w niniejszej analizie reprezentuje wskaźnik częściowy nr 8 – odsetek osób zadowolonych ze swojej sytuacji finansowej. Wskaźnik ten jest modyfikacją wskaźnika proponowanego przez Zdanowską (satisfakcja

finansowa członków gospodarstwa domowego). W późniejszej części analizy (na etapie konstrukcji wskaźnika syntetycznego efektywności zarządzania finansami osobistymi) wskaźnik ten został odniesiony do dochodu rozporządzalnego, stanowiącego w analizie nakład, aby uzyskać charakter stosunku efektu do nakładu.

Wymiar systemowy w niniejszej analizie reprezentują wskaźniki: aktywa finansowe jako procent dochodu rozporządzalnego (wskaźnik ten ma w założeniu odnosić się do kryterium rozwoju i korespondować ze wskaźnikiem wartości inwestycji zaproponowanym przez Zdanowską), saldo budżetu gospodarstw domowych (kryterium przetrwania; ma korespondować ze wskaźnikiem bilansu finansowego gospodarstw domowych zaproponowanym przez Zdanowską), zagrożenie ubóstwem (również kryterium przetrwania; Zdanowska określa ten wskaźnik jako stopień podatności na ubóstwo, w późniejszej części analizy wskaźnik został odniesiony do dochodu rozporządzalnego, aby uzyskać charakter stosunku efektu do nakładu) oraz niezdolność do pokrycia nagłych potrzeb (kryterium adaptacji oraz jednocześnie kryterium przetrwania; częściowo koresponduje ze wskaźnikiem wysokości funduszy „na czarną godzinę”, w późniejszej części analizy wskaźnik odniesiony został do dochodu rozporządzalnego, aby uzyskać charakter stosunku efektu do nakładu). Są to wskaźniki nr 4, 5, 9, 10.

Ostatnim aspektem jest wymiar społeczny reprezentowany jedynie przez wskaźnik nr 7 – odsetek populacji z zaległym zadłużeniem. Ma on odnosić się do kryterium odbioru społecznego i nawiązywać do wskaźnika regulowania zobowiązań w terminie, proponowanego przez Zdanowską (2011). Wskaźnik ten również na etapie konstrukcji wskaźnika syntetycznego został odniesiony do dochodu rozporządzalnego.

Dobór wskaźników spośród tych proponowanych przez Zdanowską i ich modyfikacje lub wybór innych wskaźników podyktowany był oceną ich przydatności do analizy ilościowej zagregowanych gospodarstw domowych i dostępnością danych.

Wszystkie wskaźniki cząstkowe na etapie konstrukcji wskaźnika syntetycznego efektywności zarządzania finansami osobistymi zostały zaprezentowane jako iloraz efektów do nakładów. Nakładami we wszystkich przypadkach był dochód rozporządzalny na osobę. Dokonano unitaryzacji danych, aby charakteryzowały się takim samym rozstępem od 0 do 1, a destymulanty zamieniono na stymulanty, co pozwoliło na uzyskanie wskaźnika syntetycznego o wartościach z zakresu 0–10. Ze względu na wybór unitaryzacji jako metody standaryzacji danych maksymalna wartość wskaźnika (10) jest wartością pokazującą sumę najlepszych zaobserwowanych w ciągu analizowanego okresu wartości wszystkich wskaźników cząstkowych. Nie należy jej więc traktować jako wartości

najwyższej możliwej do osiągnięcia w przyszłości. Taka konstrukcja wskaźnika jest podyktowana jego celem – diagnozą sytuacji finansowej polskich gospodarstw domowych w ostatniej dekadzie.

Formuła konstrukcji wskaźnika prezentuje się następująco:

$$EFO_t = \sum_{i=1,3,7,9,10} (1 - z_{it}) + \sum_{i=2,4,5,6,8} z_{it}$$

gdzie:

EFO_t – wskaźnik syntetyczny efektywności finansów osobistych w roku t

z_{it} – wartość znormalizowana zmiennych x_{it} .

Normalizacja według formuły:

$$z_{it} = (x_{it} - \min(x_i)) / (\max(x_i) - \min(x_i))$$

Tabela. Wskaźniki cząstkowe efektywności finansów osobistych

Wskaźnik cząstkowy	Źródło	Charakter wskaźnika	Wymiar analizy	Oznaczenie
Zadłużenie gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego	OECD	destymulanta	ekonomiczny	x_1
Oszczędności gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego	OECD	stymulanta	ekonomiczny	x_2
Wydatki jako procent dochodu rozporządzalnego	OECD, Eurostat	destymulanta	ekonomiczny	x_3
Aktywa finansowe jako procent dochodu rozporządzalnego	OECD	stymulanta	systemowy	x_4
Saldo budżetu gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego	OECD	stymulanta	systemowy	x_5
Majątek gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego	OECD	stymulanta	ekonomiczny	x_6
Odsetek populacji z zaległym zadłużeniem/ dochód rozporządzalny	BIG (InfoDług), OECD	destymulanta	społeczny	x_7
Odsetek osób zadowolonych ze swojej sytuacji finansowej/ dochód rozporządzalny	CBOS (raport: Zadowolenie z życia), OECD	stymulanta	behawioralny	x_8
Zagrożenie ubóstwem/ dochód rozporządzalny	Eurostat, OECD	destymulanta	systemowy	x_9
Niezdolność do pokrycia nagłych kosztów/dochód rozporządzalny	Eurostat, OECD	destymulanta	systemowy	x_{10}

Źródło: opracowanie własne.

3. Stan finansów osobistych Polaków – wybrane wskaźniki

W niniejszej części opracowania zaprezentowano stan finansów osobistych Polaków w latach 2010–2021/22. Wykorzystane wskaźniki zostały podzielone według wcześniej przedstawionej koncepcji wielowymiarowej analizy efektywności finansów osobistych na wymiary: ekonomiczny, systemowy, społeczny i behawioralny. Większość wskaźników w tej sekcji ma charakter relacji efektów do nakładów, gdzie nakładem w każdym przypadku jest dochód rozporządzalny. Pozostałe – jak odsetek osób zadowolonych ze swojej sytuacji finansowej, odsetek Polaków posiadających zaległe zobowiązanie, odsetek gospodarstw domowych, które nie były w stanie pokryć nagłych wydatków oraz odsetek osób zagrożonych ubóstwem – ma jedynie charakter efektu. Ich przedstawienie w tej postaci wynika z większej wartości informacyjnej i interpretacyjnej. Zostały one przyrównane do nakładów (dochodu rozporządzalnego) dopiero w dalszej części analizy, podczas konstrukcji wskaźnika syntetycznego efektywności finansów osobistych.

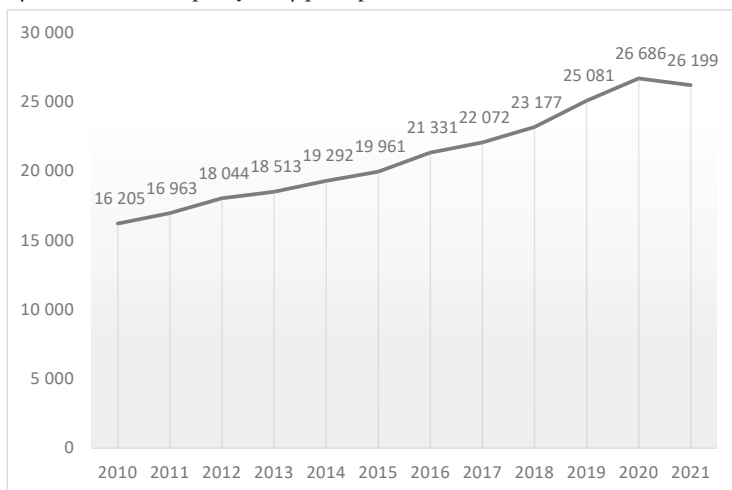
W ramach ekonomicznego wymiaru analizy efektywności finansów osobistych pierwszym wykorzystanym wskaźnikiem jest wysokość dochodu rozporządzalnego na osobę. Wskaźnik ten potraktowany został w niniejszym opracowaniu jako nakład. Dochód rozporządzalny jest nakładem, który wykorzystuje gospodarstwo domowe w celu wytworzenia pożądanych efektów – osiągnięcia dobrej sytuacji finansowej, zrealizowania celów, zaspokojenia potrzeb, rozwoju.

Od 2010 r. wskaźnik ten niemal nieprzerwanie wzrastał, od 16 205 dolarów per capita w 2010 r. do 26 199 dolarów w 2021 r. (zob. wykres 1, s. 142). Jest to wzrost rzędu 61,67%, a w ujęciu średniorocznym było to około 5,14% rocznie, a więc dynamika ta była wyższa niż w przypadku wzrostu PKB, który w badanym okresie wyniósł 3,50% średniorocznie.

Jedyny spadek dochodu rozporządzalnego na osobę zanotowano w 2021 r. (zob. wykres 1, s. 142).

Wydatki polskich gospodarstw domowych, przedstawione jako procent dochodu rozporządzalnego, w większości badanego okresu oscylowały wokół wartości 74–75% (zob. wykres 2, s. 142). Nieco wyższe wartości obserwować można było w 2011 r. (77,04%), natomiast zmienność tego wskaźnika przez większość analizowanego okresu nie była duża. Jedynym wyjątkiem był tu 2020 r., kiedy udział wydatków w dochodzie rozporządzalnym spadł do poziomu 68,22%. Było to spowodowane mniejszymi co do wartości wydatkami gospodarstw domowych w pierwszym okresie pandemii, wobec powszechnego lockdownu i braku możliwości korzystania z wielu usług (przede wszystkim).

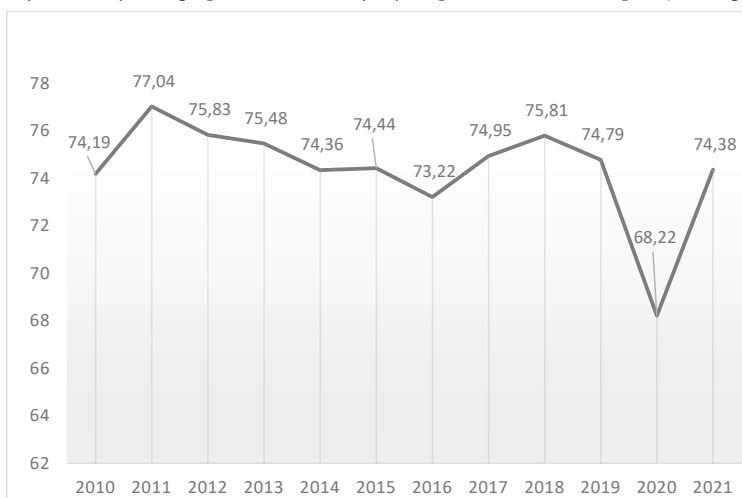
Wykres 1. Dochód rozporządzalny per capita w Polsce (w dolarach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2023b.

Docelowo preferowane są oczywiście niższe wartości udziału wydatków w dochodzie rozporządzalnym, aby gospodarstwa domowe nie były zmuszone do wydawania całego dochodu w celu zaspokojenia swoich potrzeb, ale by mogły oszczędzać, inwestować, przeznaczać środki na długoterminowy rozwój, tworzyć rezerwy. W związku z tym wskaźnik ten podczas konstruowania wskaźnika syntetycznego traktowany był jako destymulanta.

Wykres 2. Wydatki gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego

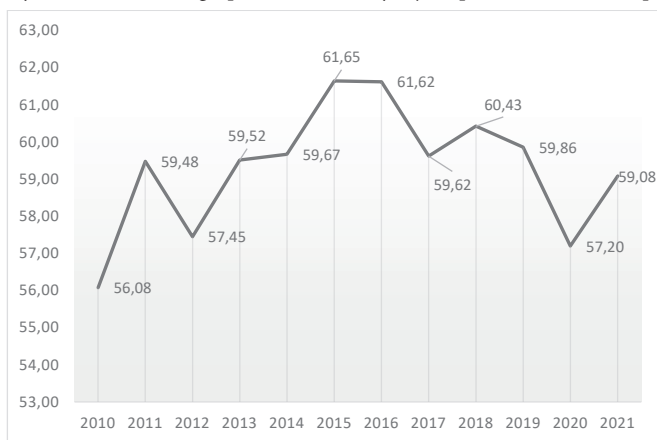

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD, 2023g; Eurostat, 2023c.

Kolejny wskaźnik należący do ekonomicznego wymiaru analizy to poziom zadłużenia gospodarstw domowych, wyrażony jako procent dochodu rozporządzalnego (wykres 3). Dług gospodarstw domowych stanowił największą część w dochodzie rozporządzalnym w latach 2015–2016, było to ponad 61%. Wiązało się to z niemal dwukrotnie wyższą dynamiką wzrostu wartości zadłużenia w porównaniu do dynamiki wzrostu dochodu w 2015 r. W 2021 r. dług stanowił 59,08% dochodu rozporządzalnego, a rok wcześniej jedynie 57,20% – najmniej od kilku lat. Te dwa lata charakteryzują się niską dynamiką wzrostu zadłużenia (około 1,5% rocznie) przy średniorocznej dynamice 5,78% w latach 2011–2019.

Wykres 3. Zadłużenie gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego

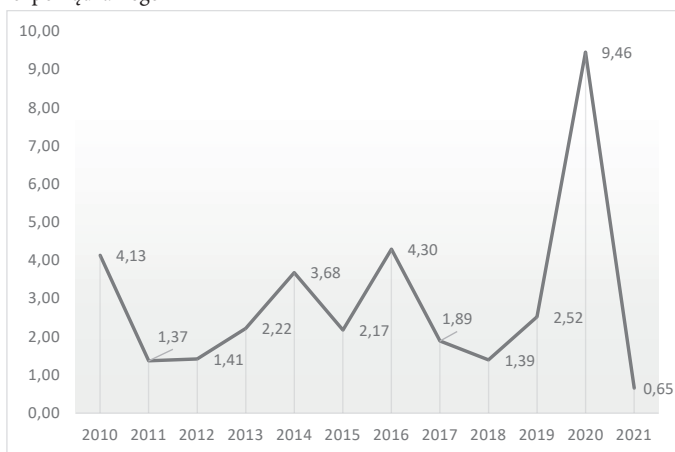

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD, 2023a.

Udział oszczędności w dochodzie rozporządzalnym gospodarstw domowych nie wykazywał w ostatnich latach istotnego trendu – wahał się w przedziale 1,3–4,3% (zob. wykres 4, s. 144). Najniższą wartość zaobserwowano w 2021 r. – jedynie 0,65%. Z kolei najwyższą i bardzo nietypową wartość zanotowano w 2020 r. – było to aż 9,46% dochodu rozporządzalnego. Jest to wynik korespondujący z wcześniej przedstawionymi danymi na temat wydatków gospodarstw domowych. W 2020 r., wobec zmniejszonych wydatków, gospodarstwa domowe były w stanie więcej oszczędzić (zob. wykres 4, s. 144).

Ostatnim wskaźnikiem przynależnym do ekonomicznego wymiaru analizy efektywności finansów osobistych jest wielkość majątku gospodarstw domowych, wyrażona jako procent dochodu rozporządzalnego (zob. wykres 5, s. 144). Do majątku zaliczono aktywa finansowe oraz niefinansowe – nieruchomości, a następnie odjęto zobowiązania. W tym przypadku w latach 2010–2016 obserwuje się niemal ciągły

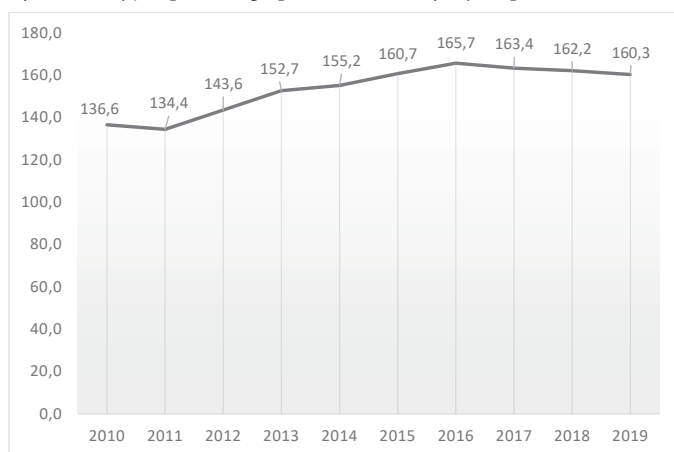
Wykres 4. Oszczędności polskich gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD, 2023f.

wzrost wskaźnika – do maksymalnej wartości 165,7% w 2016 r. W kolejnych latach stosunek majątku gospodarstw domowych do ich dochodu rozporządzalnego maleje – do poziomu 160,3% w 2019 r. Wynika to ze spowalniającej dynamiki wzrostu wartości aktywów gospodarstw domowych, zwłaszcza aktywów niefinansowych. W porównaniu do szybszej dynamiki wzrostu wielkości dochodu rozporządzalnego, w latach 2017–2019 wskaźnik małał.

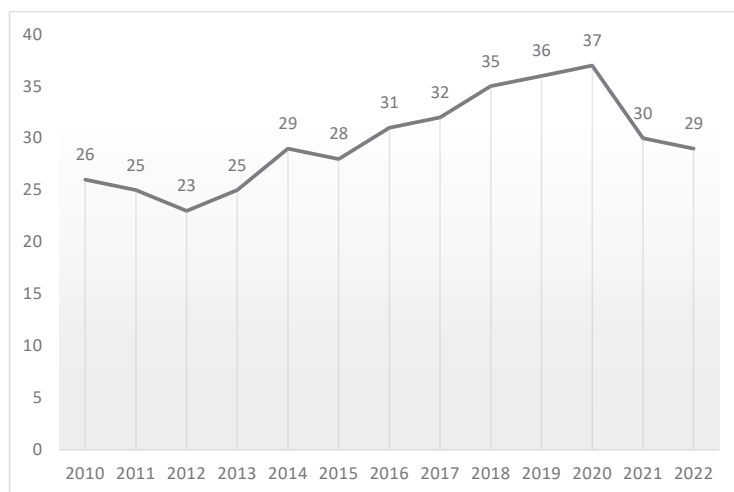
Wykres 5. Majątek polskich gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD, 2023e.

Drugi wymiar analizy efektywności finansów osobistych to wymiar behawioralny. Przyjęto tutaj jeden wskaźnik – poziom zadowolenia ze swojej sytuacji finansowej. Jak prezentuje wykres 6, odsetek osób zadowolonych ze swojej sytuacji finansowej rośnie w większości analizowanych lat: z poziomu 26% w 2010 r. do poziomu 37% w 2020 r. Dopiero w dwóch ostatnich badanych latach: 2021 i 2022 odsetek ten dość istotnie spada. Można więc wnioskować, że większy wpływ na ocenę własnej sytuacji finansowej ma rosnąca inflacja niż pandemia COVID-19.

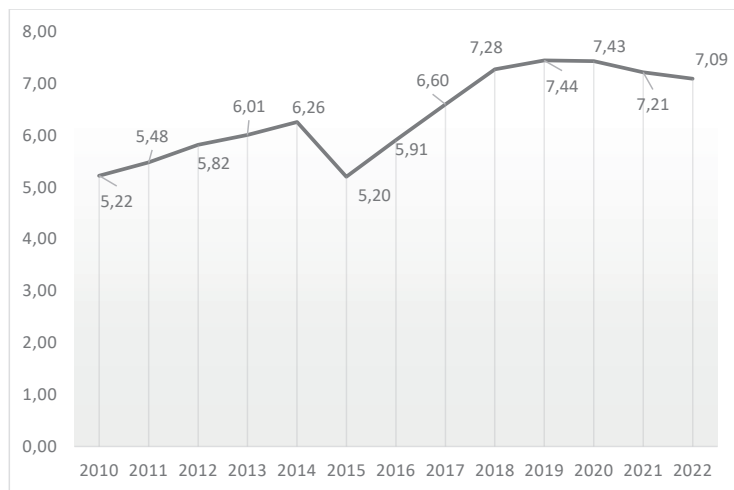
Wykres 6. Odsetek osób zadowolonych ze swojej sytuacji finansowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu Centrum Badania Opinii Społecznej [CBOS], 2023.

W ramach trzeciego wymiaru analizy – wymiaru społecznego – uwzględniono kwestię zaległych zadłużeń jako obniżających poziom zaufania społecznego. Jest to efekt zarządzania finansami osobistymi, wpływający na jakość relacji międzyludzkich. W odniesieniu do tego wskaźnika zaobserwować można trend rosnący – z poziomu 5,22% w 2010 r. do poziomu 7,09% populacji posiadających zaległe zobowiązania w 2022 r. (wykres 7). Największy spadek wskaźnika zaobserwowano w 2015 r. W dwóch ostatnich latach odsetek osób z zaległym zadłużeniem delikatnie maleje. Pandemia COVID-19 nie wpłynęła na zwiększenie wartości wskaźnika, a więc można wnioskować, że nie pogorszyła istotnie możliwości terminowego spłacania zadłużenia przez członków gospodarstw domowych.

Wykres 7. Odsetek Polaków posiadających zaległe zobowiązanie

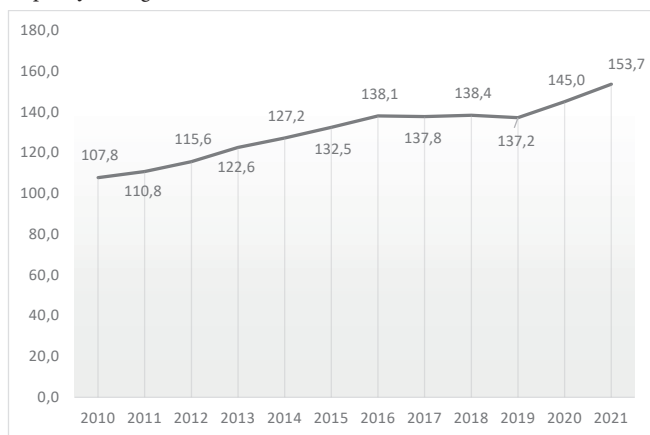

Źródło: opracowanie własne na podstawie Biuro Informacji Gospodarczej [BIG], 2013, 2014, 2015, 2017a, 2017b, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023.

Ostatnim z analizowanych wymiarów efektywności finansów osobistych jest wymiar systemowy. Uwzględniono w nim zdolność gospodarstwa domowego do rozwoju, utożsamianego tu z dokonywaniem inwestycji oraz do przetrwania, radzenia sobie z niekorzystnymi zjawiskami w otoczeniu społeczno-gospodarczym.

Udział aktywów finansowych w dochodzie rozporządzalnym polskich gospodarstw domowych charakteryzuje się trendem rosnącym (wykres 8). W 2010 r. stanowiły one 107,8% dochodu rozporządzalnego, natomiast w 2021 r. – 153,7%. Wzrost wartości aktywów finansowych charakteryzował się w analizowanych latach znacznie wyższą dynamiką niż wzrost dochodu rozporządzalnego. Podobnie aktywa finansowe rosły na wartości znacznie szybciej niż aktywa niefinansowe Polaków w tym okresie. W okresie pandemii nie zaobserwowano zmniejszenia wartości tego wskaźnika. Do aktywów finansowych zaliczono szeroko rozumiane inwestycje. Największy udział wśród aktywów finansowych Polaków mają depozyty i waluty (53%), następnie udziałowe papiery wartościowe (20%), aktywa w funduszach emerytalnych (7%), udziały w funduszach inwestycyjnych (4%), ubezpieczenia (2%) oraz inne papiery wartościowe (poniżej 1%; OECD, 2023c).

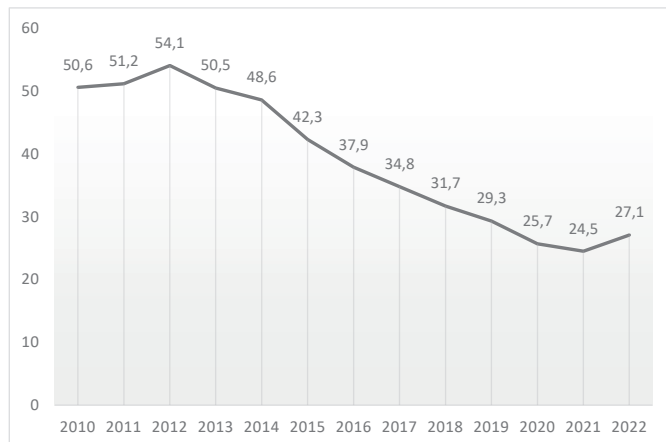
Wykres 8. Aktywa finansowe polskich gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD, 2023c.

Wskaźnikiem pokazującym zdolność gospodarstw domowych do przetrwania w zmieniających się warunkach gospodarczych jest odsetek gospodarstw domowych, które nie były w stanie pokryć w danym roku nagłych wydatków. Odsetek ten w ciągu ostatniej dekady znacznie zmalał, co pokazuje poprawiającą się sytuację finansową polskich gospodarstw domowych (wykres 9). Najwyższą wartość osiągnął w 2012 r. – aż 54,1% gospodarstw domowych, które nie poradziły sobie z nagłymi wydatkami, najniższą zaś w 2021 r. – 24,5%. W 2022 r. wskaźnik nieco wzrósł – do poziomu 27,1%. Uzasadnionym wydaje się stwierdzenie, że na wartości tego wskaźnika w ostatnich latach w negatywny sposób wpłynęła rosnąca inflacja, a pandemia COVID-19 nie miała dużego wpływu.

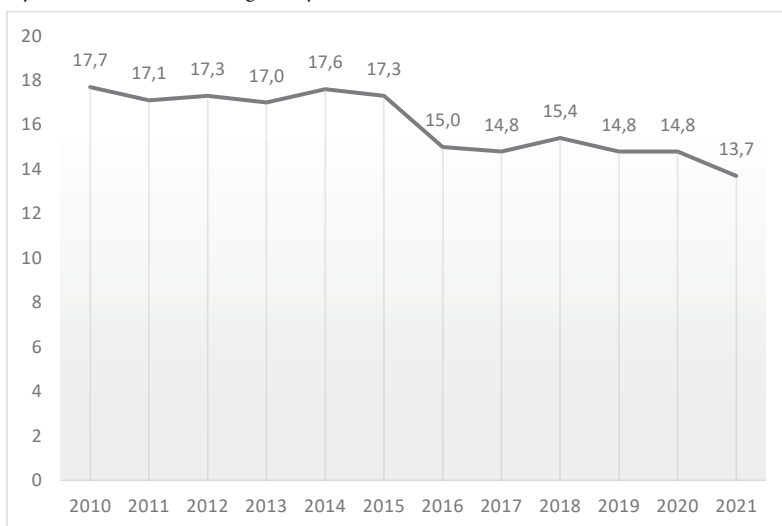
Wykres 9. Odsetek gospodarstw domowych, które nie były w stanie pokryć nagłych wydatków

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat, 2023b.

Poprawiającą się sytuację polskich gospodarstw domowych zaobserwować można również, analizując odsetek osób zagrożonych ubóstwem w całości populacji (z dochodem poniżej 60% mediany). Wskaźnik ten charakteryzuje się trendem malejącym: z poziomu 17,7% w 2010 r. do poziomu 13,7% w 2021 r. (wykres 10). Także w przypadku tego wskaźnika nie obserwuje się negatywnego wpływu pandemii COVID-19 na sytuację gospodarstw domowych.

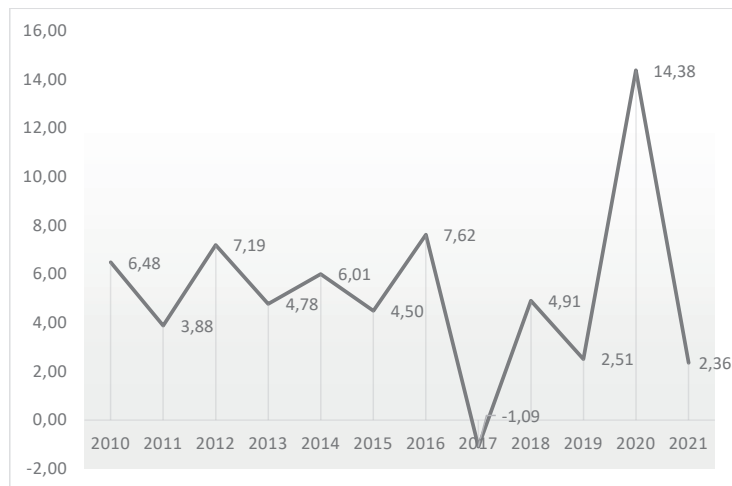
Wykres 10. Odsetek osób zagrożonych ubóstwem

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat, 2023a.

Ostatnim analizowanym wskaźnikiem cząstkowym jest saldo budżetu gospodarstw domowych wyrażone jako procent dochodu rozporządzalnego. Wartości tego wskaźnika zmieniały się znacznie na przestrzeni analizowanych lat (wykres 11). Najniższą wartość wskaźnik ten osiągnął w 2017 r. – było to -1,09%. W pozostałych latach budżety gospodarstw domowych charakteryzowały się dodatnim saldem. Najwyższą wartość tego wskaźnika zaobserwowano w 2020 r. – było to aż 14,38% dochodu rozporządzalnego, co istotnie odbiegało od wielkości salda budżetu gospodarstw domowych w innych latach. Za tę sytuację odpowiadać mogą niższe wydatki i wyższe oszczędności gospodarstw domowych w roku wybuchu pandemii podczas „zamknięcia” gospodarki. W 2021 r. wartość salda spadła ponownie do 2,36% dochodu rozporządzalnego.

Wykres 11. Saldo budżetu gospodarstw domowych jako procent dochodu rozporządzalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD, 2023d.

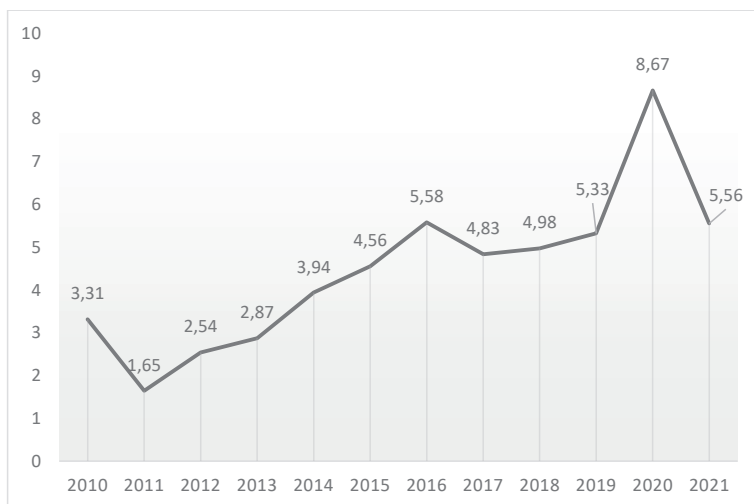
4. Syntetyczny wskaźnik efektywności finansów osobistych – wyniki

Syntetyczny wskaźnik skonstruowano, uwzględniając wszystkie wymienione wcześniej wymiary. Otrzymany wskaźnik może przyjmować wartości z zakresu 0–10. Jak już wspomniano, wartość 10 nie pokazuje najlepszej możliwej do osiągnięcia sytuacji finansowej w ogóle, a najlepszą zaobserwowaną w badanym okresie sytuację w poszczególnych aspektach analizy.

Efektywność finansów osobistych polskich gospodarstw domowych charakteryzowała się w analizowanym okresie od 2010 do 2021 r. trendem rosnącym (zob. wykres 12, s. 150). Nie był to jednak nieprzerwany wzrost. Najniższą efektywność finansów osobistych zaobserwowano w 2011 r. Na skali od 0 do 10 było to jedynie 1,65. Z kolei najwyższą efektywność zaobserwowano w 2020 r. – wartość wskaźnika osiągnęła wtedy 8,67.

Co ciekawe, okres pandemii COVID-19 – a w zasadzie 2020 r. – był rokiem o najlepszym wyniku w zakresie efektywności finansów osobistych. Wynika to w głównej mierze ze zmniejszenia wydatków, zwiększenia oszczędności oraz zmniejszenia zadłużenia gospodarstw domowych.

Wykres 12. Wskaźnik syntetyczny efektywności finansów osobistych w Polsce w latach 2020–2021

Źródło: opracowanie własne.

5. Finanse osobiste w czasie pandemii COVID-19 – dyskusja

Uzyskane wyniki pokazujące poprawę efektywności finansów osobistych w polskich gospodarstwach domowych podczas pandemii COVID-19 warto odnieść do badań empirycznych z innych obszarów. Często wskazuje się, że pandemia pogorszyła sytuację w zakresie finansów osobistych tam, gdzie już początkowo nie była ona zbyt dobra – czy to w skali jednostek, regionów czy krajów. Wyniki przeprowadzonych badań uwiocznily, iż wiedza dotycząca finansów osobistych jest czynnikiem, który pozwolił jednostkom silnie zredukować negatywny efekt pandemii na ich sytuację finansową (Anand, Mishra, Verma, Taruna, 2020).

Wśród tych gospodarstw domowych, które chciały zabezpieczyć się przed potencjalnymi negatywnymi skutkami finansowymi pandemii lub które zmuszone były do reakcji na zmiany w otoczeniu gospodarczym, najczęściej podejmowane działania obejmowały obniżenie wydatków, chociaż niektóre dane pokazują także obniżenie poziomu stopy oszczędności, nieformalne wsparcie finansowe oraz pożyczki „pod zastaw” przyszłych dochodów (Scheiber, Koch, 2022). Z kolei na obniżenie wydatków, ale też zwiększenie skłonności do oszczędzania jako odpowiedź na problemy z płynnością gospodarstw domowych wskazują dane z Chin (Li, Song, Peng, Wu, 2020).

Dane z Brazylii pokazują, że konsumenci zmienili swoje zachowania podczas pandemii, w większej mierze stosowali planowanie wydatków (Carraro, Soster, 2022). Wyniki innych badań wskazują też na dokonywanie zakupów głównie najpotrzebniejszych produktów, zwracanie uwagi na cenę, ale też zwiększenie się świadomości dotyczącej społecznej i środowiskowej odpowiedzialności firm (Ivkovic, 2021). Pandemia zmieniła też nastawienie do ryzyka i zachowania związane z inwestowaniem. Gospodarstwa domowe zwiększyły swoją awersję do ryzyka wobec większej niepewności w otoczeniu gospodarczym, a także zmniejszyły wartość swojego portfela inwestycyjnego (Yue, Korkmaz, Zhou, 2020).

W większości te spostrzeżenia (choć z wyjątkami) pokrywają się z sytuacją obserwowaną na polskim rynku. Jak wskazują Szustak, Gradoń i Szewczyk (2021), większość Polaków dobrze sobie poradziła finansowo i nie narzeka na stan domowego budżetu w czasie COVID-19, jednak w przypadku części z nich pandemia uszczupliła oszczędności – być może dlatego, że Polacy niechętnie zaciągali nowe zobowiązania w tak niepewnym okresie i zamiast tego posiłkowali się oszczędnościami (Federacja Konsumentów, 2020). Ta obserwacja zmniejszonego zadłużenia niekoniecznie została potwierdzona na innych rynkach – w wielu krajach poziom zadłużenia gospodarstw domowych wzrósł (Achou, Boisclair, d'Astous, Fonseca, Glenzer, Michaud, 2020).

Zakończenie

Analiza efektywności wykorzystania czy zarządzania finansami osobistymi jest zagadnieniem złożonym, obejmującym nie tylko klasyczne podejście ekonomiczne, skupiające się na relacji efektów do nakładów lub w kontekście finansów osobistych – wydatków do dochodów, ale też obejmującym szersze, holistyczne podejście. To szerokie podejście wymaga wykorzystania zróżnicowanych wskaźników, a nieodzownym narzędziem ułatwiającym tę całościową ocenę staje się syntetyczny wskaźnik efektywności.

W niniejszej pracy oceniono efektywność zarządzania finansami osobistymi przez Polaków w latach 2010–2021, wykorzystując zróżnicowane wskaźniki cząstkowe, m.in. poziom oszczędności, wydatków czy zadłużenia gospodarstw domowych, ale też wskaźnik dotyczący subiektywnego postrzegania swojej sytuacji finansowej czy wskaźniki wskazujące na zdolność gospodarstwa domowego do obronienia się przed ubóstwem. Jak pokazał skonstruowany na potrzeby niniejszego opracowania wskaźnik syntetyczny, efektywność finansów osobistych

polskich gospodarstw domowych rośnie. Co więcej, najwyższy wskaźnik efektywności zaobserwowano w 2020 r., a więc w roku rozpoczęcia pandemii COVID-19. Polskie gospodarstwa domowe pokazały swoją wysoką odporność.

Analiza przeprowadzona w niniejszym opracowaniu jedynie zahacza o okres dynamicznego wzrostu inflacji, ale część wskaźników, dla których dostępne były dane z 2022 r., sugeruje, że wysoka inflacja dużo silniej niż pandemia COVID-19 odbije się na finansach osobistych Polaków. Wskazane jest więc powtórzenie analizy w momencie większej dostępności danych.

Propozycja wskaźnika syntetycznego zawarta w niniejszym artykule jest na razie jego wstępną, pierwotną, eksploracyjną wersją, która w przyszłości będzie dalej rozwijana. Mimo to już w obecnej wersji wskaźnik ten ma wartość diagnostyczną, również dzięki holistycznemu ujęciu zagadnienia.

Bibliografia

- Achou, B., Boisclair, D., D'Astous, Ph., Fonseca, R., Glenzer, F., Michaud, P. (2020). Early Impact of the COVID-19 Pandemic on Household Finances in Quebec. *Canadian Public Policy – Analyse de Politiques*, 46(S3), S217–S235. doi: 10.3138/cpp.2020-087.
- Anand, S., Mishra, K., Verma, V., Taruna, T. (2020). Financial Literacy as a Mediator of Personal Financial Health during COVID-19: A Structural Equation Modelling Approach. *Emerald Open Research*, 2, 59. doi: 10.35241/emeraldopenres.13735.1.
- Bielski, M. (1997). *Organizacje: istota, struktury, procesy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Billingsley, R. S., Gitman, L. J., Joehnk, M. D. (2016). *Personal Financial Planning*. Boston: Cengage Learning.
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2013). *InfoDług Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i klientach podwyższonego ryzyka – październik 2013 – 25. edycja*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/423174/infodlug-ogolnopolski-raport-o-zaleglym-zadluzeniu-i-klientach-podwyzs-2019-02-21-13-02-18-192> (19.03.2024).
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2014). *InfoDług Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i klientach podwyższonego ryzyka – październik 2014 – 29. edycja*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/423189/infodlug-ogolnopolski-raport-o-zaleglym-zadluzeniu-i-klientach-podwyzs-2019-02-21-13-05-58-330> (19.03.2024).

- Biuro Informacji Gospodarczej. (2015). *InfoDług: Indeks Zaległych Płatności Polaków – grudzień 2015*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/423191/infodlug-indeks-zaleglych-platnosci-polakow-grudzien-2015> (19.03.2024).
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2017a). *InfoDług: Indeks Zaległych Płatności Polaków – grudzień 2016*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/423197/infodlug-indeks-zaleglych-platnosci-polakow-grudzien-2016> (19.03.2024).
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2017b). *InfoDług: Indeks Zaległych Płatności Polaków – listopad 2017*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/423201/infodlug-indeks-zaleglych-platnosci-polakow-listopad-2017> (19.03.2024).
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2018). *InfoDług: Indeks Zaległych Płatności Polaków – listopad 2018*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/423206/infodlug-indeks-zaleglych-platnosci-polakow-listopad-2018> (19.03.2024).
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2019). *InfoDług: Indeks Zaległych Płatności Polaków – listopad 2019*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/568654/infodlug-indeks-zaleglych-platnosci-polakow-listopad-2019> (19.03.2024).
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2020). *InfoDług: Indeks Zaległych Płatności Polaków – listopad 2020*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/596904/infodlug-indeks-zaleglych-platnosci-polakow-listopad-2020> (19.03.2024).
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2021). *Ponad 106 tys. osób z długami mniej niż przed pandemią*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/721861/ponad-106-tys-osob-z-dlugami-mniej-niz-przed-pandemia> (19.03.2024).
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2022). *Raport InfoDług: Pokolenie X najbardziej zadłużone wśród wszystkich generacji, ale milenialsi już depczą im po piętach*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje/776756/raport-infodlug-pokolenie-x-najbardziej-zadluzone-wsrod-wszystkich-generacji-ale-milenialsi-juz-depcza-im-po-pietach> (19.03.2024).
- Biuro Informacji Gospodarczej. (2023). *Raport InfoDług: Rekordowy wzrost zadłużenia Polaków. Inflacja bardziej zaszkodziła Polsce Wschodniej*. Pobrano z <https://media.big.pl/publikacje?category=4915> (24.05.2023).
- Carraro, W. B. W. H., Soster, M. P. (2022). Changes in Personal Financial Behavior Amid the COVID-19 Pandemic in Brazil. W: T. Eugénio, G. Azevedo, A. Fialho (red.), *Modern Regulations and Practices for Social and Environmental Accounting* (s. 191–205). Hershey, PA: IGI Global.
- Centrum Badania Opinii Społecznej. (2023). *Zadowolenie z życia w roku 2022. Komunikat z badań*, 5. Pobrano z https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_005_23.PDF (19.03.2024).

- Eurostat. (b.d.). Baza danych. Pobrano z <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> (24.05.2023).
- Eurostat. (2023a). *At-Risk-of-Poverty Rate*. Pobrano z <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tespm010> (24.05.2023).
- Eurostat. (2023b). *Inability to Face Unexpected Financial Expenses – EU-SILC Survey*. Pobrano z https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/ilc_md04 (24.05.2023).
- Eurostat. (2023c). *Population on 1 January by Age and Sex*. Pobrano z https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/demo_pjan (24.05.2023).
- Federacja Konsumentów. (2020). *Raport z badania. Finanse Polaków w czasie COVID-19. Jak pandemia wpłynęła na portfele i zwyczaje finansowe Polaków?*. Warszawa: Federacja Konsumentów, Fundacja Rozwoju Rynku Kapitałowego.
- Ivkovic, N. (2021). Beyond the Pandemic – a New Era of Consumer Behavior. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 19 February, 6–17.
- Li, J., Song, Q., Peng, C., Wu, Y. (2020). COVID-19 Pandemic and Household Liquidity Constraints: Evidence from Micro Data. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(15), 3626–3634. doi: 10.1080/1540496x.2020.1854721.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (b.d.). Baza danych. Pobrano z <https://data.oecd.org/> (29.05.2023).
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023a). *Household Debt (indicator)*. Pobrano z <https://data.oecd.org/hha/household-debt.htm#indicator-chart> (24.05.2023). doi: 10.1787/f03b6469-en.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023b). *Household Disposable Income (indicator)*. Pobrano z <https://data.oecd.org/hha/household-disposable-income.htm#indicator-chart> (24.05.2023). doi: 10.1787/dd50eddd-en.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023c). *Household Financial Assets (indicator)* [dane dla 2021 r.]. Pobrano z <https://data.oecd.org/hha/household-financial-assets.htm> (29.05.2023). doi: 10.1787/7519b9dc-en.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023d). *Household Financial Transactions*. Pobrano z <https://data.oecd.org/hha/household-financial-transactions.htm#indicator-chart> (24.05.2023).
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023e). *Household Net Worth (indicator)*. Pobrano z <https://data.oecd.org/hha/household-net-worth.htm#indicator-chart> (24.05.2023). doi: 10.1787/2cc2469a-en.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023f). *Household Savings (indicator)*. Pobrano z <https://data.oecd.org/hha/household-savings.htm#indicator-chart> (24.05.2023). doi: 10.1787/cfc6f499-en.

- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023g). *Household Spending (indicator)*. Pobrano z <https://data.oecd.org/hha/household-spending.htm#indicator-chart> (24.05.2023). doi: 10.1787/b5f46047-en.
- Scheiber, T., Koch, M. (2022). Mitigating the Impact of the Pandemic on Personal Finances in CESEE: Descriptive Evidence for 2020. *Focus on European Economic Integration*, Q2/22, 63–96.
- Szustak, G., Gradoń, W., Szewczyk, Ł. (2021). Household Financial Situation during the COVID-19 Pandemic with Particular Emphasis on Savings – An Evidence from Poland Compared to Other CEE States. *Risks*, 9(9), 166. doi: 10.3390/risks9090166.
- Yue, P., Korkmaz, A. G., Zhou, H. (2020). Household Financial Decision Making Amidst the COVID-19 Pandemic. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(10), 2363–2377. doi: 10.1080/1540496x.2020.1784717.
- Zdanowska, M. (2011). Koncepcja efektywności zarządzania finansami osobistymi. W: D. Korenik (red.), *Finanse i rachunkowość, Seminarium Doktorantów: Edukacja VIII* (s. 77–91). Seria: Zeszyty Naukowe 32. Wrocław: Wyższa Szkoła Zarządzania i Finansów we Wrocławiu.

Streszczenie

Artykuł podejmuje tematykę pomiaru efektywności zarządzania finansami osobistymi w kontekście aktualnych, dynamicznych zmian w otoczeniu społeczno-gospodarczym, przede wszystkim pandemii COVID-19. Celem opracowania jest diagnoza stanu finansów osobistych polskich gospodarstw domowych w okresie 2010–2021 oraz ocena efektywności zarządzania nimi. Wielowymiarowa analiza opiera się na wskaźnikach uwzględniających ekonomiczny, behawioralny, społeczny i systemowy aspekt zarządzania finansami osobistymi. Dla dokonania kompleksowej oceny skonstruowano syntetyczny wskaźnik efektywności finansów osobistych. Wyniki pokazują, że polskie gospodarstwa domowe ciągle podnoszą efektywność zarządzania finansami osobistymi, a w 2020 r., kiedy rozpoczęła się pandemia COVID-19, wykazały się najwyższym poziomem efektywności finansów osobistych, m.in. dzięki wyższej stopie oszczędności, mniejszym wydatkom i mniejszemu zadłużeniu.

SŁOWA KLUCZOWE: efektywność finansów osobistych, finanse gospodarstw domowych, finanse osobiste, pandemia COVID-19

Summary

The article deals with the subject of measuring the effectiveness of personal finance management in the context of current dynamic changes in the socio-economic environment, primarily the COVID-19 pandemic. The aim of the study is to diagnose the state of personal finances of Polish households in the period 2010–2021 and to assess the effectiveness

of their management. The multidimensional analysis is based on indicators that take into account the economic, behavioral, social and systemic aspects of personal finance management. In order to make a comprehensive assessment, a composite indicator of the effectiveness of personal finances was constructed. The results show that Polish households are constantly improving the efficiency of personal finance management, and in 2020, when the COVID-19 pandemic began, they showed the highest level of personal finance efficiency, e.g. thanks to a higher savings rate, lower expenses and less debt.

KEYWORDS: COVID-19 pandemic, household finance, personal finance, personal finance efficiency

Nota o autorze

Agnieszka Witoń – dr, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kolegium Ekonomii, Finansów i Prawa, Instytut Ekonomii, Katedra Teorii Ekonomii; główne obszary działalności naukowej: nauki społeczne, ekonomia i finanse; e-mail: witona@uek.krakow.pl; ORCID: 0000-0002-4024-2851.

